

PALEO-AKTUEEL

Met de jaarlijkse uitgave van *Paleo-aktueel* geven de medewerkers van het Groninger Instituut voor Archeologie inzicht in een deel van het lopende onderzoek van het instituut.

Redacteurs voor dit nummer: Daan Raemaekers, Stijn Arnoldussen, René Cappers, André van Holk, Gilles de Langen, Elisabeth van 't Lindenhout, Wieke de Neef, Johan Nicolay, Hans Peeters

Vormgeving: S.E. Boersma

Omslagontwerp: S.E. Boersma, M.A. Los-Weijns

Correctie Engelse samenvattingen: A. Hansen

Foto omslag: Detail van het Alexandermozaïek waarop een paardenbit met S-vormige knevels staat afgebeeld (Museo Nazionale, Napels). Zie artikel Bergmans.

ISBN 9789491431340

ISSN 1572-6622

Website: www.paleo-aktueel.nl

Adres van de redactie

Rijksuniversiteit Groningen
Groninger Instituut voor Archeologie (GIA)
Poststraat 6 9712 ER Groningen
Tel.: 050 363 6712 fax 050 363 6992
gia@rug.nl

Adres van de uitgever

Barkhuis Publishing
Zuurstukken 37 9761 KP Eelde
Tel. 050 3080936 fax 050 3080934
info@barkhuis.nl www.barkhuis.nl

**rijksuniversiteit
groningen**

**groninger instituut
voor archeologie**

© GIA. Inlichtingen:

www.rug.nl/let/onderzoek/onderzoekinstututen/gia/publications

Paleo-aktueel

24

Rijksuniversiteit Groningen / Groninger Instituut voor Archeologie (GIA)
University of Groningen / Groningen Institute of Archaeology
& Barkhuis
Groningen, 2013

In dit nummer: 1) Nederland, 2) Italië en 3) Griekenland

In dit nummer: 1) Groningen, 2) Mander, 3) Ameland, 4) Borger, 5) Eext, 6) Herkenbosch, 7) Someren, 8) Noordoostpolder, 9) Flevoland, 10) Vlissingen

Inhoud

VOORWOORD	VII
G. KORTEKAAS & D. STAPERT Over het ontstaan van het academieportret van Tjalling Waterbolk	1
J. BAZELMANS Bij het universiteitsportret van Tjalling Waterbolk	3
H.T. WATERBOLK Toespraak H.T. Waterbolk bij onthulling academieportret 31 oktober 2012	9
D. STAPERT, M. NIEKUS, D. SCHLÜTER & L. JOHANSEN De Neanderthaler-site bij Mander (Ov.) krijgt contouren	13
D. STAPERT, L. JOHANSEN, M. NIEKUS, M. DIERTENS & E. KNOL Een bijzonder middenpaleolithisch werktuig van Ameland (Fr.)	23
H. BOON Prospectief beekdalonderzoek in de bovenloop van de Hunze	33
D.C.M. RAEMAEKERS & S. JANSEN Een papieren opgraving van hunebed D12 Eexterres. Van ganggraf naar dolmen	43
W. DE NEEF Het Paard van Cerchiara	51
S. ARNOLDUSSEN Zoektocht in het zuiden: Celtic fields op ongestuwde afzettingen in Zuid-Nederland	59
E. VAN 'T LINDENHOUT Satricum: oud en nieuw onderzoek	67
E. HOPMAN IJzertijd handmolens in de noordelijke provincies: een ritueel gebruik?	77
M.L.J. BERGMANS Een paardenbitdeel in het Huis met de Tobbe (Nieuw Halos, Griekenland)	83
Y.T. VAN POPTA Flevoland ondersteboven. Een interdisciplinair onderzoek naar de bodemprofielen van scheepswrakken in de provincie Flevoland	91

A.F.L. VAN HOLK	
Een 'nieuwe' kogge in de Noordoostpolder	99
M.M.A. HONDELINK	
Speuren naar sporen: bewerkingssporenonderzoek aan natgeconserveerde subfossiele resten van consumptieplanten	109

Toespraak H.T. Waterbolk bij onthulling academieportret 31 oktober 2012

H.T. Waterbolk¹

Beste mensen,

Daar sta je dan (fig. 1), naast een door Max Stokvis geschilderd portret van jezelf, en nadat door Jos Bazelmans een beeld is geschetst van je leven als onderzoeker. Twee portretten op één dag, wie overkomt dat!

Allereerst wil ik zeggen dat mijn vrouw en ik het bijzonder waarderen, dat zoveel vrienden, collega's en leerlingen dit academieportret hebben laten maken, en we nemen het graag in ontvangst.

Vroeger was het een soort gewoonte, dat een dergelijk portret bij het afscheid van een hoogleraar op initiatief van zijn leerlingen werd gemaakt. Dat werd dan na zijn dood door de nabestaanden aan de universiteit geschonken. Zo herinner ik mij dat een portret van mijn voorganger Van Giffen enige tijd na zijn dood in 1973 door zijn weduwe werd overhandigd. Dat gebeurde in het Academiegebouw, in de Senaatskamer. Daar is het portret ook komen te hangen. Ik kijk er altijd even naar als ik er kom, en erger mij dan aan een wat ontevreden trek op het gezicht van Van Giffen, een trek die ik wel herken, maar die toch niet past bij het beeld van de man zoals dat in mijn herinnering overheerst. Ik kijk dan ook met meer genoegen naar de portretten van andere leermeesters, zoals dat van de botanicus Arisz. Inmiddels zijn de wanden van de senaatskamer vol en worden de faculteitskamers met de portretten opgesierd.

De gewoonte om academieportretten te maken was in de loop van de vorige eeuw wat in onbruik geraakt en collega Geert

Boering heeft zich met veel succes ervoor ingezet om dat gebruik nieuw leven in te blazen. Hij is enkele jaren geleden ook bij ons langs geweest, met allerlei voorbeelden, maar we vonden het toen toch niet passend om zelf een portret te laten maken. Maar dat werd anders toen twee vooraanstaande oudstudenten het initiatief namen en ook collega Frank Ankersmit mij nog een laatste duw gaf. Die leerlingen waren Dick Stapert, specialist op het gebied van het paleolithicum, inmiddels ook al gepensioneerd, en Gert Kortekaas, de stadsarcheoloog van Groningen. Met beiden heb ik nauw samengewerkt. Zij wilden voor de financiën zorgen en kwamen met voorbeelden.

Met onze volle instemming werd de opdracht gegeven aan de schilder Max Stokvis. Met het resultaat zijn wij bijzonder tevreden, en als u het met ons eens bent, is een applaus voor hem zeker op zijn plaats.

Dick en Gert hebben nog een tweede persoon aan het werk gezet, en wel Jos Bazelmans. Zij wisten dat ik mij door een speciale band verbonden voel met hem en zijn vriend Jan Kolen, nadat zij in 1996 als pas afgestudeerde Leidse archeologen contact met mij hadden gezocht. Zij hadden veel gelezen van wat ik geschreven had en zagen daarin een ontwikkeling, waarvan ik mij op dat moment zelf niet bewust was. Het contact leidde tot vriendschap en een reeks schriftelijke interviews, waarvan een deel is gepubliceerd. Beiden hebben sindsdien hun weg gevonden in de Nederlandse archeologie. Jos is hoofd van de sector kennis van

Fig. 1. Het academieportret van Tjalling Waterbolk, geschilderd door de Groningse schilder Max Stokvis. (Foto: Dirk Fennema, Haren).

de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed in Amersfoort en buitengewoon hoogleraar aan de Vrije Universiteit. Daar is Jan nu gewoon hoogleraar. Het door Jos vandaag geschilderde portret stellen we, ondanks de wel erg roze kleur, bijzonder op prijs.

We zijn blij dat we het academieportret, conform een nieuwe regeling, nog bij ons leven door kunnen geven aan de universiteit, waar ik heb gestudeerd en waar ik ben gepromoveerd. De universiteit die ik 33 jaar lang op dit Instituut als hoogleraar heb gediend en waar ook mijn vrouw een tijdlang als vrijwilliger heeft gewerkt. Na mijn emeritaat geniet ik er al 25 jaar gastvrijheid, nog steeds in het gebouw aan de Poststraat,

waar ik voor het eerst ben geweest in de winter van 1943 op 1944, samen met vrienden uit de NJN, de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie. Een van hen, Tjeerd van Aniel, was hier student-assistent en hij liet ons iets zien van het stuifmeelonderzoek, waarmee hij toen bezig was. In 1945 werd ik zijn opvolger. We zijn Daan Raemaekers, die als hoogleraar de opvolger is van mijn opvolger, bijzonder dankbaar, dat hij hier vanmiddag als gastheer wil optreden.

Ik wil nog wat zeggen over het schilderij, dat we een paar weken geleden al even mochten zien. Het roept op twee manieren bij mij allerlei herinneringen op. Allereerst de achtergrond. Die zal niet-archeologen misschien

verwonderen. We zien rijen donkere verkleuringen in de grond. Die zijn afkomstig van de kuilen, waarin de palen stonden, die het dak en de wanden van een grote Drentse boerderij uit de Romeinse tijd hebben gedragen. Die boerderij werd in 1987 opgegraven in Peelo. Zelden is het resultaat zo duidelijk en volledig als hier, want latere graverijen verstoren meestal het beeld. Maar we zien ook hoe rijk de Drentse bodem kan zijn aan resten uit het verleden, op een diepte van maar enkele decimeters, terwijl er aan de oppervlakte toch niets te zien is. Zulke boerderijen uit alle perioden, van de bronstijd tot en met de middeleeuwen, met hun bijgebouwen, waterputten, omheiningen en verdere omgeving, zijn een centraal element geweest in mijn onderzoek sinds ze in 1958 voor den dag kwamen bij graafwerk in een ruilverkaveling bij Wijster.

Als ik zo'n schoon geschaafd veld zie denk ik ook aan de technici van het Instituut – in dit geval Geert Delger en Klaas Klaassens - die leiding gaven aan het graafwerk en het gevondene in tekening vastlegden. Dat graafwerk geschiedde met de schop door ingehuurde arbeiders met behulp van een machine. Het was in een tijd dat we maar een paar studenten hadden, die we dan ook allen konden inschakelen bij de opgravingen en die later als wetenschappelijk medewerker de leiding overnamen. In Peelo was dat Piet Kooi. Het woord digitalisering bestond toen nog niet.

Ik denk aan al die andere Drentse dorpen waar toen zulke huisplattegronden werden blootgelegd, zoals in Elp, Emmen, Gasselte, Hijken, Noordbarge, Odoorn, Pesse en Wijster, aan de besprekingen van het werk in de keet, aan het gezamenlijke gepuzzel bij het uit elkaar halen van elkaar kruisende plattegronden, aan de gesprekken met mensen in de omgeving, aan de discussies later in de tekenkamer bij het uitwerken van de veldtekeningen.

En natuurlijk denk ik dan ook aan mijn geboorteplaats Havelte in het zuidwesten van de provincie, waar ik in mijn jonge jaren met

mijn broer en vrienden zoveel heb rondgezworven en waar we familie hadden in boerenkringen. Dat was voor de oorlog, in een tijd waarin de ploeg nog door paarden werd getrokken, de rogge en het gras met de zeis werden gemaaid en bijna iedereen om ons heen Drents sprak.

In Havelte deed ik als student in 1946 mee met de opgraving van een grafheuvel uit de bronstijd, het Eupen Barchien, waarvan volgens omwonenden vroeger werd gezegd dat het er spookte, dat er 's nachts om twaalf uur een lichtje brandde en dat er een ton met goud in de grond zou zitten. Bij het dorp kwamen in 1969 nog een urnenveld en twee grafheuvelzolen tevoorschijn. Dat was bij woningbouw op de Koningskamp, op maar een paar honderd meter van ons ouderlijk huis. Zo kan ik nog doorgaan. Het is mijn nauwe betrokkenheid bij het onderzoek naar de geschiedenis en voorgeschiedenis van het mij zo vertrouwde Drentse cultuurlandschap, die door de achtergrond van het portret wordt geïllustreerd.

Een tweede aspect van het portret is de lijst, waarin het is gevat. Die is op het eerste gezicht weinig opvallend, maar ze is gemaakt van eikenhout uit het begin van de zeventiende eeuw, dat door Gert Kortekaas en zijn staf is opgegraven bij de aanleg van de parkeergarage in het Damsterdiep, en dat afkomstig is van een oude sluis.

Mijn voorouders van vaders kant waren generaties lang schippers, ze vervoerden pelkelwater van Zoutkamp door het Reitdiep naar de stad, waar het in de Zoutstraat werd verwerkt tot zout. Onze familienaam herinnert aan hun schip. Maar het is natuurlijk denkbaar dat die schippers soms doorvoeren naar het Damsterdiep en met enige fantasie kan ik me voorstellen dat ze dan met het schip wel eens in onzachte aanraking kwamen met de beschoeiingen en steunpalen van de sluis, waarvan het hout nu mag dienen om steun te geven aan het portret van een verre nakomeling.

Zo herinnert het portret met zijn achtergrond en lijst mij niet alleen aan mijn Drentse boerenvoorgeslacht van moederskant, maar ook aan de Groningse schippers die van vaderskant mijn verre voorouders waren.

Mijn vrouw en ik worden oud. We hebben elkaar in 1946 leren kennen in de NJN, waaraan we beiden ook in allerlei andere opzichten veel te danken hebben. Vorig jaar vierden we ons 60-jarig huwelijksfeest, in Havelte. We hebben tegenslagen gehad in ons leven, geen geringe, maar ook veel moois meegemaakt, buiten zowel als binnen de universitaire wereld. Tot dat mooie hoort nu ook dit portret, dat gemaakt is met steun

van velen die ons dierbaar zijn, en dat we nu niet mee naar huis nemen, maar meteen doorgeven aan de universiteit. Die is hier vertegenwoordigd door Rolf ter Sluis, die als directeur van het Universiteitsmuseum de portrettengalerij beheert.

Notes

1. Rijksuniversiteit Groningen, Groninger Instituut voor Archeologie,
H.T.Waterbolk@rug.nl